

„MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK, SOKSZÍNŰ VÁLASZOK”

Tanulmánykötet



Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

2016.

On-line tanulmánykötet

Szerkesztette:

VÁGÁNY Judit, PhD – FENYVESI Éva, PhD

Borító:

FENYVESI Éva, PhD

Kiadja:

**Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari
és Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály**

Felelős kiadó:

FENYVESI Éva, PhD

a Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály vezetője

ISBN 978-615-5607-15-8

2016.

**MAGYAR NŐK A VILÁGBAN:
HELYZETKÉP NAPJAINK KIVÁNDORLÁSÁRÓL**

**HUNGARIAN WOMEN IN THE WORLD:
AN INSIGHT INTO CONTEMPORARY MIGRATION**

LÁNYI Katalin

Kulcsszavak: kivándorlás, motiváció, kapcsolati háló, beilleszkedés

Keywords: migration, motivation, network, integration

JEL Kód: J60

Összefoglalás

A kivándorlás napjaink jelentős társadalmi jelensége. Egy női kivándorlással foglalkozó új kutatási projekt első kvalitatív eredményeit szeretném ismertetni. Szó lesz a kivándorlás motivációról, célokról, elképzelésekről, kihívásokról. Az eredmények rámutatnak a beilleszkedés buktatóira, hogyan épül ki az új kapcsolati háló, alakulnak új kötődések és változnak, formálódnak a régié. Ebben a cikkben a szimpóziumon elhangzott előadásom főbb pontjait foglalom össze. Ismertetem a felmérés körülményeit, módszereit és az eredményeket.

Summary

Emigration is a significant social phenomenon nowadays. In this paper I wish to present the qualitative results of the pilot study of a research project focusing on the intersection of migration and gender. I will discuss aspects of motives, objects, beliefs, expectations and challenge. The results put light on the difficulty of integration, on the development of new social networks, attachments and the changes of the former ones. In this paper I will discuss the circumstances, methods and the results.

Bevezetés

Magyarországon az elmúlt években észrevehetően felgyorsult a kivándorlás. Lassan már nem találunk olyan embert, akinek ne lenne a közelmúltban külföldre távozott ismerőse, barátja, családtagja. A jelenség a szemünk láttára formálódott közbeszédet meghatározó tényezővé. Ennek óhatatlanul kihatása van az itthon maradókra is. A gazdasági szempontok mellett a társadalmi tényezők is kutatásra érdemesek. A szociológia szempontjai mellett jelen vannak a pszichológiaiak is. A kivándorlás megélése és hatása az érintettek-re és környezetükre érdekes és kutatásra hívó kérdések. Pszichológusként a szélesebb társadalmi hatások mellett érdekelt, hogy mit jelenthet az egyén életében a kivándorlás; milyen élményeket, érzéseket indít be, milyen örömei és milyen buktatói lehetnek, milyen kihívásokkal szembesülnek azon honfitársaink, akik erre a lépésre szánták el magukat. Továbbá érdekelnek az indokok, a háttérben álló motivációk is.

Ha a statisztikákat tekintjük, nehéz pontos számokat találni, viszont olvashatunk becsléseket és közelítő statisztikákat, amelyek megmutatják, hogy relatíve jelentős hányadát érinti társadalmunknak közvetlenül a kivándorlás. Közvetve pedig még nagyobb számokat valószínűsíthetünk. A statisztikák legóvatosabb becslés szerint is 350 ezerre tették azok számát, akik 1989 és 2013 között távoztak Magyarországról és a vizsgálat időpontjakor legalább egy éve életvitelszerűen külföldön éltek (KSH, 2014). Összehasonlításképpen az 1956-os forradalom utáni időszakban körülbelül 200 ezren távoztak Magyarországról. Mára pedig a gyorsuló tendenciák miatt még többen lehetnek már. A kivándorló népesség összetételében eltér az ország össznépességétől. Kifejezetten a produktív korban lévők mennek el, és sok közöttük a magas végzettségű, így hosszú távon munkaerőpaci és népesedési kérdéseket is felvet a jelenség (KSH, 2014 és GÖD-

RI, 2015). A számok alátámasztják annak szükségességét, hogy a jelenséget meghatározó tényezőnek tekintsük és kutatásokra alkalmasnak találjuk.

A cikkben bemutatott kutatási eredmények egy nagyobb projekt első lépcsőjének számítanak, amely kutatás napjaink kivándorlásának vizsgálatát tűzte ki célul pszichológiai és gender szempontok mentén. A kutatás feltáró, kvalitatív szakaszában nyert eredményeket fogom bemutatni, amelyre a későbbiekben kérdőíves kutatást kívánok építeni. Szó lesz a kivándorlás motivációjáról, célokról, elképzelésekről, kihívásokról. Az eredmények rámutatnak a beilleszkedés buktatóira, hogyan épül ki az új kapcsolati háló, alakulnak új kötődések és változnak, formálódnak a régi kötődések. Ebben a cikkben a szimpóziumon elhangzott előadásom főbb pontjait foglalom össze. A szakirodalmi kitekintésen túl ismertetem a felmérés körülményeit, módszereit és az eredményeket.

A migrációkutatás

Magyarországon a rendszerváltás után nem volt még jelentős kivándorlás, annak ellenére, hogy a korábbi akadályok jelentős része megszűnt és a gazdasági folyamatok sem voltak ideálisak. A drasztikusan csökkenő foglalkoztatottság nem indított kivándorlási hullámot. Azt valószínűsítjük, hogy a relatíve jó szociális ellátórendszer és az alacsony idegennyelv tudás állhat ennek hátterében. A 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozás után egymás után nyílt meg egyes EU-s országok munkaerőpiaca. Magyarországon közvetlenül a csatlakozás után nem volt megfigyelhető a kivándorlás olyan mértékű felerősödése, ami a velünk körülbelül egy időben csatlakozó más Kelet-Európai országoknál viszont megtörtént. Ezek a folyamatok nálunk késleltetve 2007 körül indultak be. A magyarázatot az okok sokfélesége jellemzi: romló gazdasági folyamatok, változások a felsőoktatásban, fokozatosan megnyíló munkaerőpiacok, a fiatalok közötti magas munkanélküliség és az ebből fakadó jövőkép hiánya. A felmérések alátámasztják ezt, 2013-ban a 18 és 40 közötti korosztály egyharmada tervezte, hogy külföldön vállaljon munkát. Az idegennyelv tudás hiánya egyre kevésbé jelenik meg tényezőként, hiszen a rendszerváltás után elkezdődött a piacképes nyelvek tanítása, és felnőtt egy korosztály, ahol egyre többen beszélnek idegen nyelvet. Tipikus célországnak számított Németország és Ausztria, de ezek mellé később felzárkózott az Egyesült Királyság is, és megjelenik még Hollandia, Spanyolország és Olaszország is. A kivándorlás jellemző formáivá váltak ingázó, cirkuláris és ideiglenes migrációs folyamatok is a tartós kivándorlás és letelepedés mellett. Ezek még nehezebbé teszik, hogy pontos statisztikákat kapjunk. Ausztria esetében például jelentős határ menti ingázással lehet számolni a munkavállalók esetében (Gödri, 2015).

A kivándorlásról beszélve szót kell ejteni a visszavándorlásról is. A külföldön munkát vállalók egyik része átmenetire tervezi a kitelepülést. Ők, ha nem változnak közben a körülmények, idővel vissza fognak térni, és a külföldön szerzett tapasztalatokat itthon hasznosíthatják. A statisztikák alapján valószínűsíthető visszaáramlás is, de ezekre is

nehéz pontos becsléseket adni. A népszámlálás szerint 2011-ben 204 ezren voltak, akik Magyarországon születtek, a népszámláláskor itthon éltek, de legalább egy évet éltek már külföldön. Ezek egy része viszont a rendszerváltás előtt vándorolt ki és utána tért vissza, ők jellemzően idősebbek. Inkább a többiek érdekeseek inkább a jelen kutatás szempontjából (Gödri, 2015).

Mint említettem, nehéz pontos számokat adni arra, hogy mennyien lehetnek jelenleg külföldön, mivel nincs bejelentési kötelezettség és minden ország más regisztrációs rendszert alkalmaz. Így különféle módszerek ötvözésével próbáltak becsléseket tenni (KSH, 2014). A vizsgálat megállapította, hogy „2013 év elején nagyságrendileg 350 ezer olyan kivándorolt magyar élt a világban, akik 1989 után, és legalább egy évvel a felmérés előtt hagyták el Magyarországot.” (KSH, 2014). „Az Európán kívüli célországokat is figyelembe véve 2013 elején a hazai népesség mintegy 3,5%-át tették ki a külföldön élő (1989 után távozott) magyar állampolgárok, és 5%-át a külföldön élő magyarországi születésűek” (Gödri, 2015), ez utóbbiakba beletartoznak azok is, akik 1989 előtt hagyták el az országot.

A számokon túl fontos áttekinteni ennek a népességnek az összetételét. A SEEMIG kutatás (KSH, 2014) felmérést készített azon migránsokról, akik 15-74 évesek, életvitelszerűen külföldön tartózkodnak (tehát az idő nagyobbik részében másik országban élnek) és összevetette adataikat a magyar háztartásokban élő 15-74 éves korosztály jellemzőivel. Az eredmények kis nemi eltérést mutattak, kicsivel nagyobb a férfiak aránya a kiköltözötték között, mint a magyar népességben (itthon élő 48%, kivándorló 52%, 2009 után kivándorló 54% férfi).

A kivándorlók között felülreprezentáltak a fiatalabb korosztályok. 25%uk 30 év alatt, 63% 40 év alatti. 38% harmincas, 18% negyvenes, 11% ötvenes. Ezek az arányok jelentősen eltérnek az itthon maradók életkori megoszlásától. Az itthoni népesség kb. 20%-a harminc alatti, 40%-a negyven alatti. Az átlagéletkor a két populációban 38 (migráns) versus 45 év (itthoni). 2009 óta az eltérés még nagyobb, a kivándorlóknak már 40%-a 30 évnél fiatalabb.

Az iskolai végzettségben is vannak eltérések. A diplomások aránya 32%, míg az itthoniaknál 18%. A középfokú és a szakmunkás végzettség aránya hasonló, míg a maximum nyolc osztályt végzettek alulreprezentáltak a migránsok között. (6% vs 24%)

Célországok szerint megnézték a népesség összetételét (KSH, 2014). Németországban magasabb, kétharmad a férfiak aránya, magasabb a szakmunkás végzettségűek előfordulása (37%) és alacsonyabb a diplomásoké (23%). Az átlagéletkor 39. Ausztriában is magasabb a férfiak aránya, 41%-uk szakmunkás, az átlagéletkor szintűgy megfelel a migránsok átlagának. Ezzel szemben az Egyesült Királyságban más összetételű a magyar migráns népesség: fiatalabbak (adatfelvételkor 33 év, kiköltözéskor 29 év átlag) és magasabb végzettségűek (diplomás 36%, érettségizett 43%), a nemi megoszlás pedig kiegyensúlyozott. Többségük egyedülálló.

Aktivitás szerint a migránsok 84% dolgozik, 3% tanul, 4% háztartásbeli, 6% inaktív. Az itthonmaradottakkal aktív a kapcsolattartás. Csak 14% nem járt a vizsgálat előtti évben itthon. 25% rendszeresen juttat haza jövedelmet. A kevesebb ideje kiköltözők, az idősebbek, a férfiak és alacsonyabb végzettségűek nagyobb arányban. Ez vélelmezi, hogy köztük nagyobb azok aránya, akik a családot hátrahagyva vállalnak máshol munkát, hogy ezzel támogassák őket.

A családtagoknak (mert a kutatás az itthoni családtagok megkérdezésén alapul) csak 10%-a tud konkrét hazatérési szándékról vagy tervről. 19% nem tud válaszolni rá, 37% szerint még nem tudja az érintett és 25% szerint nem kívánnak hazatérni. Minél régebb óta él kint valaki, annál kisebb a valószínűsége, hogy haza kíván térni. A frissen kivándoroltak között pedig a bizonytalanok aránya a legnagyobb.

A magyar adatokat összevetették a nemzetközi tendenciákkal is (KSH, 2014 és Gödri, 2015). Általánosságban elmondható, hogy Európa nagy része bevándorló állammak tekinthető, tehát a bevándorlás mértéke meghaladja a kivándorlást, viszont Délkelet-Európa országai kivándorló államok, köztük Magyarország is. Ezekben az országokban a munkaképes korú, jobb munkaerő-piaci jellemzőkkel rendelkező, és szülőképes korban levő népesség aránya csökken az elvándorlás következtében. Ez egyszerre terheli a társadalombiztosítási rendszert a jelenben és a jövőre nézve is. A többi posztoszocialista országhoz viszonyítva Magyarország még így is alacsonyabb kivándorlási mutatókkal rendelkezik. Romániából pl. a munkaképes korúak 10%-a vándorolt ki, össznépeség szintjén pedig kb. 15 %, Magyarországon ugyanekkor 5% a magyarországi születésű külföldön élő népesség aránya.

Az Egyesült Királyságban élő magyarok között 2014 tavaszán az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete végzett egy nem reprezentatív ámde 5200 főt elérő kérdőíves felmérést. A kitöltők átlagéletkora 33 év, 72% 25 és 40 év közötti volt. A férfiak és nők aránya közel megegyezett. A felsőfokú végzettség aránya 53% és a legalább középfokú 99%, így látható, hogy a magasabb végzettségűek felülreprezentáltak ebben a kutatásban a fentebb említett becslésekhez képest. Az eredmények azt mutatják, hogy 2010 óta növekszik a kiköltözés és 2012-ben volt egy jelentősebb hullám. A kivándorlás legfontosabb okai sorrendben a következők voltak: magasabb életszínvonal, rossz gazdasági helyzet, jobb munkalehetőség, rossz politikai helyzet, szakmai fejlődés. 78% dolgozni ment ki, és 70%-nak itthon is volt munkája előtte. 10% a párját követve ment ki, 7% tanulási céllal és 5% kevésbé meghatározhatóan szerencsét próbálni. A kiköltözők 90% rendelkezett állással. 38% egyáltalán nem tervezte a hazatérést, 35% a következő öt évben nem tervezte, 21% néhány év múlva, míg 6% egy éven belül visszaköltözött volna. Akik a jobb életszínvonalért, munkalehetőségért, szakmai fejlődésért vagy a magyar gazdasági és/vagy politikai viszonyokkal való elégedetlenség miatt távoztak, kevésbé tervezik a hazaköltözést, mint azok, akik kalandvágy, magánéleti problémák vagy hiteltörlesztés miatt (hvg.hu).

Az itthon élő magyar lakosság kivándorlással kapcsolatos terveit is érdemes megnézni. A Tárki megvizsgálta a migrációs potenciál változását 1993 és 2015 között. Rövid- és hosszú távú munkavállalást valamint kivándorlási szándékot különítettek el. A halmozott migrációs potenciál 1997-ig 6% volt, ami mára 17%-ra nőtt, ezen belül a kivándorolni szándékozók száma 10%-ra (1%-ról), ami az eddig mért legmagasabb érték. A leggyakoribb célországok évek óta Németország, Ausztria és az Egyesült Királyság, viszont ezek aránya az összeshez viszonyítva csökkent 2010-hez képest, ami azt mutatja, hogy megjelentek más országok is a tervek között. A férfiakra, munkanélküliekre, szavazni nem szándékozókra, bérleményben élőkre, romákra és a fiatalabbakra jellemző nagyobb arányban a migráció fontolgatása (TÁRKI, 2015).

Mivel a fiatalok a legérzékenyebb korosztály, az ő terveik különösen érdekesek. A Népeségtudományi Kutatóintézet (Gödri – Feleki, 2013) 18-40 év közöttiek migrációs terveit mérte fel 1500 fős reprezentatív mintán 2013-ban. A halmozott migrációs potenciál a 18-40 éves korosztálynál 33% volt (szemben a teljes népesség 16%-val). 27% rövid távra, 28% hosszú távra és 6% véglegesen kívánná elhagyni az országot. És ehhez jön még az a kb. 8%, aki ebből a korosztályból már eleve külföldön tartózkodott az adatfelmérés ideje alatt. Azok közül, akik valamilyen migrációs szándékkal rendelkeznek, 43% fontolgatja, 38% komolyan foglalkozik a gondolattal és 19% eldöntötte, hogy kivándorol. Ugyanezek az arányok a csak végleges kivándorlással foglalkozóknál eltérnek, ott több a biztos döntés (26%). 25% egy éven belül, 44% pár éven belül tervezi. Ugyan a migrációs tervek nem feltétlenül valósulnak meg, mégis annak előjelzőjének tekinthetők. Az adatokból több tényezőt együttesen figyelembe véve egy tisztított migrációs potenciált számoltak a komolyabban előkészített tervezőkre. Míg a halmozott migrációs potenciál 32,7%, addig a tisztított 11,7%. A tisztított migrációs potenciál olyan társadalmi csoportokban magas, akiknél jelen van kényszer, depriváció (anyagi nehézségek, munkanélküli, elvált, a saját vagy az ország helyzetének romlását érzékelők) és/vagy rendelkeznek bizonyos erőforrásokkal (fiatal, egyedülálló, idegen nyelvet beszél, végzettség), továbbá a korábbi tapasztalat vagy kint élő ismerős is növeli a komoly szándékok esélyét.

A migráció kutatását többféle nézőpontból is közelíthetjük: gazdasági, történeti, környezeti, társadalmi és pszichológiai vonatkozásait tárgyalhatjuk. Vagy vizsgálhatjuk különféle jellegzetes témák szerint: menekültek, embercsempészet, agyelszívás, akkulturáció, vegyes nemzetiségű házasságok, nemzetközi örökbefogadás. A migráció kutatásakor az interszekcionalitással számolni kell: etnikum, rassz, szexuális orientáció, vallás, nem és egy csomó egyéb tényező határozhatja meg (Gold-Nawyn, 2013).

Pszichológiai vonatkozásban az akkulturáció vizsgálata jelentős. A beilleszkedést különféle egyedi és helyzeti jellemzők befolyásolhatják, mint életkor, nem, személyiségvonások, kognitív jellemzők, generáció, motiváció, időfaktor, környezet illetve különféle módokon és sebességgel zajlik le különféle aspektusokból (Bornstein, 2013).

A társadalmi nemek szempontjából a migrációkutatásban leggyakrabban felmerülő témák: klasszikus társadalomtudományi elemzések a nem változóra, a fizetett házimunka

és ápolás kérdésköre, a szexualitás vonatkozásai (nemi identitás, szexuális orientáció, nem-normatív szexuális gyakorlatok), prostitúció és embercsempészet, és a gyermekvállalás és nevelés kérdései (Hondagnen-Sotelo, 2013).

A vizsgálat

A kutatásom célja az új kivándorlási hullámban érintett nők élethelyzetének, motivációs hátterének és a kivándorláshoz kapcsolódó élményeiknek, érzelmeiknek feltérképezése. A kivándorlás szociálpszichológiai aspektusait és társadalmi nemek (gender) szerinti szempontjait szeretném körbejárni. A kivándorlás egyéni életútra való hatására és a társas kapcsolatok változására vagyok kíváncsi. A társadalmi nemi szerepek kérdésköre játszott szerepet a nők, mint speciális célcsoport kiválasztásában. A migrációt történelmileg sokáig férfitöbbség jellemezte, vagy sok esetben családhoz kötődött, viszont mostanában ezek mellett a nők is megjelennek, mint önálló ágens. A jelenségen belül érdekel, hogy találhatóak-e olyan aspektusai a migrációnak, ahol a nem befolyással bír.

A célcsoportot olyan felnőtt nők alkották, akik Magyarországon születtek és nőttek fel és a rendszerváltás után hagyták el az országot munkavállalás és életvitelszerű kint tartózkodás céljával. A tanulás céljával való külföldi tartózkodás nem esik a vizsgálódás tárgyába. Az is érdekes élethelyzet, de most a családi fészekből már kirepült, önálló életvitelt élő embereket kerestem, akik a külföldre költözéskor munkavállalás reményében vagy állás birtokában távoznak. Családi és kapcsolati státuszukat tekintve egyaránt érdekelt az egyedülálló és a valamilyen kapcsolatban vagy családi helyzetben élők helyzete is.

A minta

Nyolc interjú zajlott le. A populáció jellegéből adódóan hólabda mintavétel tűnt megfelelőnek. Az interjúalanyok 28 és 40 év közötti nők voltak. Legalább egy éve éltek külföldön, a legrégebben távozó az interjú előtt tizenegy évvel költözött ki. Illetve egy fő visszaköltözött Magyarországra.

Végzettségüket tekintve többségében vannak a felsőfokú végzettségűek. Egy középfokú végzettségű volt, hat fő diplomás és egy személy PhD-vel rendelkezett, amit Hollandiában szerzett meg.

Családi állapotot tekintve széles volt a paletta. Előfordult házassági, élettársi viszony, párkapcsolati és egyedülálló lét. Ha az általuk bemutatott életrészek szempontjából vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy a párkapcsolati és családi státusz a kint töltött időszak alatt akár többször is megváltozhatott, és ilyen értelemben nem számosítható. Viszont a kvalitatív vizsgálatnál előny, hogy többféle életrészzel rendelkeztek az interjúalanyok. Az interjú ideje alatt egy fő kisgyermekes és egy várandós édesanya volt, míg hat fő gyermektelen.

A hólabda mintavétel sajátosságai miatt egymást ismerő emberek is voltak, köztük egy testvérpár, ahol a hűg a nővér után költözött.

Országokat tekintve Hollandiából voltak a legtöbben, szám szerint hárman, két fő Spanyolországból, egy Németországból, egy az Egyesült Királyságból és egy nő az Európai Unió kívülről, Japánból.

Mint látható, a minta semmilyen szempontból sem tekinthető reprezentatívnak, de a kutatási szakasz célkitűzéseiből (feltárás, kérdőív előkészítés) és a választott módszerből (kvalitatív) következően nem is lehetne az.

Mérőeszközök

Módszerként alacsony mértékben strukturált mélyinterjú tűnt megfelelőnek. Az interjúk kijelölt témakörei a következők voltak:

- a kivándorlás motivációi, célok, elképzelések
- perspektíva szubjektív megélése: átmeneti vagy tartós szemléletet
- kihívások a kivándorlás kapcsán
- beilleszkedés buktatói, új kapcsolati háló kiépítése
- kötődések alakulása
- kapcsolat a régi étellel, anyaországgal: hogyan változnak a régi kapcsolatok, helykötődés változásai, régi életmódhoz való viszonyulás
- az anya-lánya kapcsolat változásai
- forgatókönyvi elemek felülírása
- női szerepek, szerepelvárások, narratívák

Az interjúk internet segítségével zajlottak, mert a külföldön élőket a hazalátogatás során nem könnyű elérni. Olyankor a szűkös időt sajnálják ilyesmire, így végül mindenkit Skype segítségével interjúvoltam meg leszámítva a Magyarországra visszaköltözőt. 2015 februárban, márciusban és decemberben került sor rájuk. Az interjúkról hangfelvétel készült. Jellemzően egy-másfél óráig tartottak.

Eredmények

Az interjúk számos fontos témára irányították rá a figyelmet, amelyeket főbb tartalmi csoportokba szedve fogok tárgyalni

Motivációk, célok, elképzelések

A kivándorlás mellett való döntés meghozatala mögött, legyen az tartós vagy átmeneti, sokféle élethelyzet, késztetés, elképzelés húzódik meg. Ezeket irányuk tekintetében két nagyobb csoportba sorolhatom: azok a tényezők amik kívülről vonzanak („pull” (húzó)faktorok) és azok amelyek elküldenek, vagy taszítanak az eredeti lakóhelyről („push” (toló)faktorok). (Lee, 1966) Nézzük mindét csoportot!

A tolófaktorok:

Ha valaki amellett dönt, hogy elhagyja a lakóhelyét, akkor ott sok esetben valamilyen elégedetlenség húzódik meg az adott élethelyzettel. Ezek a tényezők, amelyek indulásra sarkallnak vagy annak fontolgatására, megjelentek az interjúkban is. Jellemzően beszámoltak elégedetlenségről a magyar közállapotokkal, gazdasági helyzettel, a társadalom működésével és az emberek pszichés állapotával kapcsolatban. Sok esetben ezek a szempontok összehasonlításban jelentek meg, ahol az új országgal vetették össze ezeket a tényezőket, és kivétel nélkül az új lakóhely jött ki győztesen az összehasonlításból. Vagy általánosabban fogalmaztak meg egyfajta diszkomfort vagy orientálatlanság érzést: „Nem találtam otthon a helyem”, mondta egy pályakezdő interjúalany. Voltak, akik beszámoltak az elvagyódás növekedéséről. Ez adott esetben magánéleti vagy szakmai identitásválsággal párosult. A legidősebb interjúalany, aki negyven éves, egyedülállóként magas pozícióból hagyott ott állást, számolt be arról az érzésről, hogy elakadt a fejlődés az életének több területén, a változás szükségességét érezte. Ez akár egy életközépválság jellegű helyzetből is fakadhat. Az ő esetében úgy tűnik, a változás tényleg meghozta az általa vágyott élethelyzetet. Arról számolt be, hogy harmonikusabb az élete. Komoly párkapcsolata van, gyermekvállalást tervez, és szereti a munkáját. Kvalifikált munkát végez, viszont kevésbé felelősségteljes pozícióban, így a magánélet-munka egyensúlyt is jobban meg tudta teremteni. Vagy az a harminc alatti nő, aki pályája kezdetén egy jól fizető banki állást hagyott ott, hogy évekig kvalifikálatlan munkát végezzen Hollandiában. Kereste önmagát, az értékeit, és ez az értékválság vezette a változás kereséséhez. Az új élmények jelentősen formálták személyiségét, érettségét. Látható, hogy sok helyütt a posztmaterális értékek jelennek meg.

Nem kötődtem Magyarországhoz. Európai vagyok... Magyarországon annyira zártak az emberek. Annyira, főleg vidéken, ahonnan én származom, de még Pesten is, tehát hogy ilyen nagyon, nagyon zárt gondolkodású emberek, és nem, hiába próbáltam magamat olyanokkal körülvenni, akik nyitottak, pl. csatlakoztam az Amnesty International-hez, nekik önkénteskedtem otthon. De hogy itt teljesen más a gondolkodás, a fiataloknak is, mint mondjuk otthon. Otthon ez a legyen házad, kocsid már 21 évesen, mert ha nem, akkor. Tehát hogy ezek a státusz-szimbólumok. Pedig ha ráülök a biciklire, mert egyetlenegy bicikli van, ami a tulajdonom, de hogy így ez nem számít, attól még az ember lehet boldog, hogy nincsenek tárgyi értékei, vagy nem tudom, tulajdonai. És én ezt nem akartam, és tudom, hogy otthon elkapott nagyon ez a gépszíj, tehát nekem ilyen értékválságom volt Pesten sokáig. Ugye külkerre jártam, nagyon gazdag gyerekekkel jártam együtt, és azt hittem, hogy az a normális, és az, hogy az én szüleim két kezükkel keresték meg a kenyerüket, az nem volt normális. Tehát ilyen konfliktusba kerültem magammal, meg velük, hogy az hogy miért nem hajtottak több pénzért. És itt meg teljesen átalakult igazából a hozzáállásom, és sokkal közelebb vagyok a szüleimhez, mióta kint élek, mint amikor otthon laktam. Tehát újra megtaláltam

azokat azt értékeket, amikkel indítottak igazából.... Kint jöttem rá WC pucolás közben, az hogy én ember vagyok, és nem egy bankban dolgozom kosztümben és nem a legmárkásabb cipő van rajtam, és sokszor volt olyan, hogy semmi pénz sem volt a számlámon, .. és aztán mégis boldog voltam, merthogy egy séta vagy egy ebéd velük boldoggá tettek. Otthon nem jöttem rá, hogy ez a lényeg igazából. (interjúalany, 29 éves, Hollandia)

A húzófaktorok:

A motiváló tényezők másik része azokról a szempontokról szól, amelyek vonzerőt jelenthetnek, hogy valaki az adott célországba költözzön. Ezek egy része persze megjelenik a tolófaktoroknál is csak ellenkező előjellel. Mint például az anyagi szempontok. A magasabb fizetések, a könnyebb megélhetés rendre előkerültek az okok között. Ezen túlmenően nem anyagi motivációkat is találhatunk. Ilyen lehet egy új párkapcsolat egy külföldi személlyel, vagy közeli családtagok kiköltözése. Az egyik interjúalany a nővére után költözött Hollandiába. A baráti körből való fokozatos kivándorlás is húzóerőt jelenthet egyrészt azért, hogy normát teremt, másrészt az egyedül maradás érzése miatt (ez egyébként tolófaktor), illetve adott esetben a barátok új lakóhelye lesz a választás tárgya. Ha már van ismerős, az növelheti a biztonságérzetet az első időszakban, hogy nem teljesen idegen és ismeretlen közegbe fognak kerülni. Az adott ország jellegzetességei is szerepelhetnek vonzerőként. Valaki az egyetemi évei alatt töltött külföldön ösztöndíjas félét, és az országot megismerve vált számára vonzóvá. A társadalmi és természeti környezet jellegzetességei előkerültek az interjúk során.

Említettem, hogy egy fő helyzete speciális volt. Ő többéves Egyesült Királyságban töltött élet után az interjú előtt hazaköltözött Magyarországra. Rá különösen kíváncsi voltam, mert egy ilyen döntés hátere akár új szempontokat is megjeleníthetne. Az ő esetében ennek az oka kizárólag párkapcsolati: hazalátogatásai alkalmával szerelmes lett és ez az új kapcsolat vezetett oda, hogy haza akarjon költözni. Esetében még nem körvonalazódott, hogy ez a döntés átmeneti vagy tartós lesz-e.

Kihívások, beilleszkedés

A kiköltözés óhatatlanul kihívásokat is hordoz magában. Az új környezetbe kerülés igénybe veszi az alkalmazkodóképességet. A beilleszkedés, az akkulturáció folyamatával a pszichológia is foglalkozik. Nézzük, milyen témák kerültek elő az interjúk során! Az első időszakban megúszhatatlan a magány és honvágy megélése. A honvágy során a megszokott dolgok, az ismerőség és a hátrahagyott kapcsolati háló meggyászolása folyik. A magány érzése az egyedüllét megéléshez köthető, és hozzájárul az az érzés, hogy önmagára számíthat csak. Ezek az élmények fájóak, ámde hozzájárulhatnak a fejlődéshez is. A bevándorlónak, idegennek lenni identitás megélése sem zökkenőmentes. Az interjúalanyok jellemzően erősebb gazdaságú országokba vándoroltak ki, ahol Kelet-

Európainak lenni adott esetben stigmatizáló is lehet. „Lenézett Kelet-Európaiak letünk” számolt be erről az egyik interjúalany. Beszámolnak az idegenség érzéséről, és arról, hogy ez kicsit mindig így fog maradni, akkor is, ha már huzamosabb ideje kint élnek. Annak a hiánya, hogy nem az adott kultúrában szocializálódtak, a legkisebb hétköznapi kérdésben is befolyásoló lehet. A gyermekkorban kialakított kapcsolati hálókat valamennyire persze lehet később is pótolni, a nyelvismeret is fejlődhet sokat, de a kulturális szokások szövevényes rendszere mindig rejtegethet újabb meglepetéseket. Erre többen hozták példának Hollandiában a nemiszerep elvárások különbözőségét. A kisgyerekes anyuka arról számolt be, hogy a gyermekek keresztül vált igazából lehetővé, hogy jobban beilleszkedjenek, a gyermekkönyveken és bölcsődébe hordáson keresztül mintegy maguk kezdték pótolni az elmaradt gyermekkori szocializációt. A kultúrák értékeinek különbözősége létrehozta az ún. kultúrsokk élményét, ezt ők is megfogalmazták, azzal együtt, hogy beszámoltak az értékek átvételéről, beépítéséről is. A helyi életritmus, szokások megszokásán túl adott esetben klimatikus eltérésekhez is alkalmazkodni kell. A nyelv megtanulása pedig eltérő mértékű kihívások elé állította az interjúalanyokat. A japánban élő nő komoly nehézségekkel küzd a legkisebb ügy, helyzet esetén is, mint pl. a boltban beazonosítani az élelmiszereket, vagy mivel Japánban nagyon kevesen beszélnek angolul, hogy kommunikáljon a körülötte élőkkel. Így egyedül abban bízhat, hogy minél gyorsabban megtanuljon japánul, ami nagyobb kihívás, mint akár a Hollandiába kerülteké, akiknek egy újabb germán nyelvet kell elsajátítani a már beszélt angol vagy német után. De még ha valaki folyékonyan is beszél az adott ország nyelvét, akkor sem egyezik meg egy anyanyelv szintjével. A fentiekén kívül olyan praktikus szempontok merültek még fel, mint a hivatalos ügyek intézésének nehézségei mind az új országban, mind az otthoni hátramarad ügyeké távolból.

Régi kötődések, kapcsolati háló, anyaországhoz való viszony

A hátramaradt étellel és emberekkel nem szűnik meg teljesen a kapcsolattartás. Megjelenik ez a hazai események különféle mértékű követésében (hírek, internetes oldalak), a magyar kultúra, média termékeinek fogyasztásában (könyvek, zene, internetes rádió), az anyanyelv használatában, adott esetben gyermeknek való továbbadásában és a választásokon való esetleges részvételben. Ez utóbbinál arról számolnak be, hogy azt érzik, még mindig „van közük” hozzá, hogy mi történik itthon, és beleszólást igényelnek, nem is önmaguk, inkább a hátrahagyott szeretteik miatt. Ezek a különféle tevékenységek fenntartanak egy bizonyos mértékű kapcsolódást, és a kötődés indikátoraiként is tekinthetjük őket. Az országhoz való viszonyról az érzelmi viszonyulásról is ejthetünk szót. Az interjúk során volt, aki érzelmi attitűdöt fejezett ki azzal kapcsolatban, hogyan viszonyul Magyarországhoz. „Nagyon haragszom arra, ami zajlik” mondta. A harag azt mutatja, hogy fontos eléggé ahhoz, hogy okozzon érzelmeket.

A hátrahagyott emberek egy részével fennmarad a kapcsolattartás, jellemzően internet segítségével és hazalátogatások alkalmával, ugyanakkor óhatatlanul csökken azok száma, akikkel ápolják tovább a kapcsolatot. Családtagok, barátok maradhatnak meg vagy távo-

lodhatnak el. A baráti kör szűkül, megszelektálódik a fontosabb kötődésekre. A családdal viszont adott esetben el is mélyülhet a kapcsolat a távolság ellenére, volt aki erről számolt be. A családtagok többnyire támogatóak voltak a kiköltözési terveket illetően, bár érzelmileg megterhelő is volt számukra. Volt, aki szemrehányásokról is beszámolt, de ez volt a ritkább közeli családtagok esetén. A távolabbi rokonai, ismeretségi körből előfordult, hogy nemtetszésről jöttek visszajelzések. Ilyenkor a szülők cserbenhagyása merült fel vádként.

Új kötődések, kapcsolati háló

Az új lakóhelyen időre van szükség a kapcsolati háló kiépüléséhez, ezt minden tapasztalat megerősítette. Több mindentől függ, hogy hogyan alakultak az új kapcsolatok, kapcsolati státusz, munkahely jellege, személyiségbeli eltérések is befolyásolhatják. Volt, akinek a részállások után egy teljes állásba kerülés hozta meg a könnyebb beilleszkedést, volt, akinek a gyermek születése. Valaki arról számolt be, hogy ugyanazon az országon belül eltérések vannak a főváros és a kisebb városok között. A főváros, Amszterdam, inkább tranzitváros, ott kevésbé talált újabb kapcsolatokat, kisebb városba költözve könnyebb volt neki. A kapcsolati hálózatra jellemző, hogy soknemzetiségű. Sok esetben más bevándorlókkal könnyebben megy új ismeretségek kialakítása, ugyanakkor egy bizonyos idő után mindenkinek vannak őshonos ismerősei is. És más kint élő magyarokat is számon tartanak az ismerőseik között, viszont bezárkózás, csak magyar közeg kialakulása nem volt megfigyelhető.

Jövőperspektíva

A döntés meghozása jellemzően nem azonnal hosszú távú, inkább átmenetinek indul és úgy állnak hozzá, hogy majd elválílik. Ebből fokozatosan alakul a kötődés és alakul ki egy nagyobb állandóság érzés. Az interjúalanyok közül többen tettek olyan lépéseket, amiből egy nagyobb elköteleződés látszódik, például többen tervezik az állampolgárság felvételét, van aki vállalkozásba kezdett, van aki lakást vásárolt. Ezek már hosszabb távú tervezést mutatnak, adott esetben letelepedést. A helyi ügyekbe való folyamatos bevonódás is az elköteleződés növekedését mutatja. Az interjúalanyok egy része pedig azt sem tartja kizártnak, hogy egy másik országba költözzön tovább. Az interjú ideje alatt külföldön élő hét személy közül egyértelmű hazaköltözési szándékra egy személy tett csak utalást, aki eleve négy éves szerződéssel ment ki Japánba és épp gyermeket várt. Volt olyan személy, aki Magyarországon tervezett épp lakást venni azzal a szándékkal, hogy esetleg majd egyszer, ha idősebb lesz, hazaköltözik, de inkább, hogy valami vállalkozást indítson, ami egyszerre a két országhoz köti, vagy mostanában egy pár évre visszaköltözne a spanyol párjával Magyarországra. És akkor végezetül álljon itt pár idézet arról, hogy milyen válaszok merültek fel a külföldi jövővel kapcsolatban.

- Abszolút hosszú távon tervezünk.
- Visszajönni már nem akartam volna egy idő után.

- Egyszer csak összeállt..
- Visszalépésnek éreztem, hogy visszaköltözöm.
- Hosszú távon egy tervezhető életet tudunk élni.

Összegzés

A kutatásban a jelenkori emigrációs folyamatok egy szeletét vettem vizsgálat alá. Olyan magyar nőket interjúztattam, akik jelenleg (vagy egy esetben a múltban huzamosabb ideig) egy másik országban keresik a boldogulást. És ahogy az interjúkból kiderült, mindezt meglehetősen eredményesen. Arra voltam kíváncsi, hogyan élik meg ezt az élet-helyzetet, mivel jár ez együtt. Milyen egyedülálló nőként nekivágni a világnak? Vagy éppen milyen kisgyermeket vállalni egy országban, ami számára sosem lesz teljesen saját, viszont a gyermeke lehet, hogy abba a kultúrába fog belenőni a nagymamát leginkább a Skype-ról ismerve? Milyen egzisztenciát keresve kimenni vagy éppen biztos egzisztenciát feladva, mert más szempontok fontosabbak? Milyen egy más nemzetiségű párt választva közös életet kialakítani? Mit jelent egy fiatal, pályája kezdetén álló nőnek és mit egy érett nőnek? Hogyan formálja a személyiségüket az új tapasztalat? Milyen értékek fontosak és maradnak meg és melyek változnak az új élmények hatására? Nagyon sok kérdést vet fel ez az élethelyzet, ami további vizsgálatokra ad lehetőséget.

Hivatkozott források

BORNSTEIN M. H. (2013): Psychological acculturation: perspectives, principles, processes, and prospects. In: GOLD S. J., NAWYN S. J. (szerk). *The Routledge International Handbook of Migration Studies*, Routledge, London, New York, p 38-51.

GÖDRI I. (2015): Nemzetközi vándorlás. In: Monostori J., Óri P., Spéder Zs. (szerk.). *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, p 187-211.

GÖDRI I., FELEKY G. A. (2013): *Ehándorló fiatalok? Migrációs tervek a magyarországi 18–40 évesek körében*. Korfa, Népesedési Hírlevél, XIII.5.

GOLD S. J., NAWYN S. J. (2013): Theories and histories of international migration. In: GOLD S. J., NAWYN S. J. (szerk). *The Routledge International Handbook of Migration Studies*, Routledge, London, New York, p 9-11.

HONDAGNEU-SOTELO P., New directions in gender and migration research. (2013): In: GOLD S. J., NAWYN S. J. (szerk). *The Routledge International Handbook of Migration Studies*, Routledge, London, New York, p 180-188.

KSH (2014): *SEEMIG – Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt*, „Helyzetkép a magyarországi ehándorlásról” című sajtótájékoztatójának sajtóanyaga, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.

LEE, E. (1966): *A theory of migration*. Demography, 3 (1), p 47-57.

http://www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20150511_migracio.html

http://hvg.hu/vilag/20140605_El_lehet_menni_tenyleg_megugrott_a_kivand